

MALÁN MIHÁLY ANTROPOLÓGUS PROFESSZOR ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

Eiben Ottó

Eötvös Loránd Tudományegyetem Embertani Tanszéke, Budapest

Professor Mihály Malán, his life and activity

Malán Mihály antropológus professzorra emlékezni jöttünk össze. Sem születésének, sem halálának évéhez képest nincs kerek évforduló, ám úgy gondolom, itt az ideje, hogy megemlékezzünk róla, munkásságáról. Arra a férfira emlékezünk, aki kitűnő szakmai felkészültsége és óriási kitekintése révén nemcsak a hazai, de az egyetemes antropológiára is hatni tudott. Nagyműveltségű, rendkívül olvasott tudós, igazi iskolateremtő professzor volt, aki az antropológiában modern, humán-genetikai, populációbiológiai szemléletet képviselt és plántált belénk. Emellett atyai gondoskodással, őszinte érdeklődéssel figyelte munkánkat és egyengette útunkat. Szerencsésnek tarthatjuk magunkat, akiknek ő volt a mestere. Szeretetre méltó ember volt Malán Mihály.

1900. szeptember 16-án született Zólyomban. Tanulmányait Budapesten végezte, és 1918. júniusában a VII. kerületi István úti főgimnáziumban érettségizett színjeles eredménnyel. Egyetemi tanulmányait a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi, majd bölcsészkarán végezte. Ez utóbbin embertan főtaggyból, földtan és régészet melléktárgyból kitüntetéssel doktorált 1929-ben. Szerencsésen ötvözte magában orvosi és antropológiai ismereteit. 1920-tól már gyakornokként, majd tanársegédként dolgozott az anatómus Lenhossék Mihály által vezetett Embertani Intézetben.¹ Amikor 1933-ban Entz Géza vette át az intézet vezetését, a következő évben már adjunktussá nevezette ki Malánt. Az Embertani Intézetben töltött ideje alatt rendezte Török Aurél egykor híres craniológiai gyűjteményét. 1930-ban a budapesti Testnevelési Főiskolán Antropometriai Laboratóriumot szervezett, és 1942-ig tartott ott antropológiai előadásokat.²

Társadalmi téren ifjúkorától kezdve tevékenykedett a katolikus ifjúsági mozgalmakban és a Magyar Cserkészszövetségben. Mint cserkésztsiszt vett részt az 1933. évi, Gödöllőn rendezett Jamboree szervezésében és lebonyolításában. Az 1934/35. tanévben

Malán Mihály professzor bronz portré domborműve az ELTE Embertani Tanszékének falán, Lesenyei Márta szobrászművész alkotása

ösztöndíjasként Berlin-Dahlemben Eugen Fischer professzornál, a Kaiser Wilhelm Institut für Anthropologie-ban végzett antropológiai–humán genetikai kutatásokat: az ikrek tájékozódó-képességét vizsgálta, és az erről írott tanulmányával rögtön jelentős nemzetközi hírnevet szerzett magának.³ Ezután még amerikai és angliai tanulmányútjain bővítette humán genetikai ismereteit. Az 1938-ban az ikerkutatásról írott dolgozatát az MTA pályázati jutalomban részesítette.

Malán Mihály 1937-ben lett magántanár, 1940-ben pedig kinevezték professzornak a kolozsvári Egyetemre, ahol korszerű antropológiai intézetet szervezett, és *Múzeumi Füzetek* címmel folyóiratot indított. A háború után mint a Bolyai Egyetem megbízottja, két évig intézte az egykori kolozsvári Egyetem ügyeit. Nagy érdeme, hogy az egyetem széthordott javait összeszedte és megmentette.

1946-tól 1949-ig Budapesten a Néptudományi Intézet (Teleki Pál Tudományos Intézet) Antropológiai Csoportjának vezetője, 1949-től 1963-ig a Természettudományi Múzeum Embertani Tárának tudományos főmunkatársa volt. Ebben az időszakban több antropológiai kiállítást rendezett, lektorált. Közben 1946 és 1952 között a budapesti Tudományegyetemen néprajzos és régész hallgatóknak, 1948 és 1953 között a debreceni Tudományegyetemen biológus hallgatóknak adott elő antropológiát, és ez utóbbi egyetemen az Embertani Intézet vezetője volt. Itt ismét intézetet szervezett, népes iskolát létesített. Egyik önéletrajzában írta: "... tanítómunkám viszont nagy örömet okoz". Tanítványai körében felhőtlenül jókedvű tudott lenni. Nemeskéri János a Malán professzorról írott nekrológiájában kiemeli: "A fiatal antropológus nemzedék legjobbjai intézetéből kerültek ki. Kitűnő érzékkel irányította a kezdő kutatókat témaválasztásukban, majd időt és fáradságot nem kímélve segítette őket a témák kidolgozásában."⁴

Ebben az időszakban (1954) indította meg az *Anthropologiai Közlemények* című folyóiratot, amelynek 15 éven át szerkesztője volt. Felkért, hogy segítsen őt ebben, és én természetesen szívesen bekapcsolódtam a lap szerkesztési munkálataiba. Azóta is szívügyem az Anthropologiai Közlemények sorsa.

1956-ban nyerte el a "biológiai tudományok kandidátusa" fokozatot. Meg kell itt említeni, hogy őt mint egyetemi tanárt a tudományok doktora fokozat illette volna meg. De három fiatalkori dolgozata miatt — amelyekkel kapcsolatban 1952-ben önkritikát gyakorolt! — ezt nem nyerhette el, jóllehet az illetékes akadémiai bizottság mind a tudományos minősítésre, mind egyetemi kinevezésre alkalmasnak ítélte őt.⁵ Mindkettőre azonban még sokáig kellett várnia, és közben sok mellőzés is érte.

1963-tól ismét a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem professzora és az Embertani Tanszék vezetője lett. Az oktatásban újra örömet lelte, bár betegsége ekkor már erősen korlátozta őt. Onnan ment nyugdíjba 1967-ben, de súlyos betegsége miatt a nyugalmat már csak rövid ideig élvezhette. 1968. október 13-án hunyt el.

Ezek a legfontosabb életrajzi adatok, amelyeket Malán professzor sok munkával, szaktudománya iránti odaadó lelkesedéssel termékeny életpályává teljesített ki.

Az antropológia/humánbiológia igen sok területén dolgozott. Pályája kezdetétől fogva érdeklődött a növekedés és testi fejlődés, a szervezet és a környezet kölcsönhatásának problémái iránt. A gyermekkor növekedési változásainak kutatására munkatársaival együtt több, mint 10 000 gyermeket vizsgált meg Észak- és Kelet-Magyarországon.^{6, 7} Említést érdemelnek azok a — hazai viszonylatban úttörő jellegű — munkái, amelyek az antropológia és a testnevelés és sport kapcsolatát érintették, a testnevelésnek a növekedésre, a testi fejlődésre gyakorolt hatását kutatták.^{8, 9}

Kedves kötelességemnek éreztem, hogy Malán professzor ezirányú munkásságáról ez év júniusában megemlékezem a Szombathelyen rendezett nagyon sikeres 7. Nemzetközi Auxológiai Kongresszuson, 31 országból összejött 272 szakember előtt.

Malán professzor szociális érzékenységére jellemzőek tanoncok (ipari szakmunkástanulók) testfejlődésére vonatkozó vizsgálatai, amelyek alapján bizonyította, hogy a tanoncok a munkába lépés időpontjától kezdődően testi fejlődésükben elmaradnak azon kortársaik mögött, akik nem kényszerülnek munkába állni és nehéz fizikai munkát végezni.¹⁰

Az újabb alkattani és sportantropológiai kutatásokat segítette az 1955-ben a Testnevelési Főiskolán szervezett sportantropológiai tanfolyamon megtartott előadásaival.¹¹ A hazai alkalmazott alkattani kutatásokat is ő indította el a ruhaipari (konfekció-ipari) tervezésben vállalt szakértői tevékenységével.

Magyarország élő népességének antropológiai megismerése terén is igen jelentős munkát végzett: tízezrekre tehető az általa, illetve irányításával megvizsgáltak száma.¹² Különösen kiemelkedőek Erdélyben végzett vizsgálatai.¹³ Fontosak humán genetikai kutatásai, ikervizsgálatai.¹⁴ Az elsők között kezdett foglalkozni Magyarországon a papilláris minták morfológiájával,¹⁵ örökölhetőségének kérdéseivel. A származásmegállapítás antropológiai problémáit jelentős módszertani kutatásokkal segítette a megoldás felé.¹⁶

Több értékes publikációja van a palaeoantropológia területéről is, számos ásatáson vett részt, több temető csontanyagát dolgozta fel. Ezek közül a legfontosabbak a következők: az istállóskői aurignacien-kori lelet,¹⁷ és a lengyeli őstelep neolith-kori népességének¹⁸ antropológiai feldolgozása (ez utóbbi volt bölcsészdoktori disszertációja). Feldolgozta a Kecskemét-környéki szarmata-jazyg sírok embertani anyagát,¹⁹ a várpalotai langobard²⁰ és az ondódi avar²¹ leleteket, valamint a Szenteskörnyéki,²² a bodrogszerdahelyi²³ és a nógrádkövesdi²⁴ magyar honfoglaláskori leleteket.

Kutatásaiban mindenkor a korszerű humánbiológiai szemléletet juttatta érvényre.

Malán professzor nagy aktivitását itthon és külföldön egyaránt megcsodáltuk. Számos nemzetközi antropológiai kongresszuson vett részt. Tudományos dolgozatainak száma 80 körül, ismeretterjesztő írásainak száma 200 fölött van. (Ez utóbbiak közül érdemes megemlíteni az *Élet és Tudományban* publikált emberszármazástani cikksorozatát.) Számos biológiai, antropológiai szakkönyv kiadásában vállalt részt, hol mint szerkesztő, hol mint lektor, és számos biológiai folyóirat szerkesztő bizottsági tagjaként is tevékenykedett. Tudományágának népszerűsítésére, a modern természettudományos gondolkodásmód kifejlesztésére több, mint 500 ismeretterjesztő előadást tartott. Sok rádió-előadása is emlékezetes marad. Ezek az előadások is összefüggésben állottak kiváló pedagógiai érzékével, hisz mindig szívesen tanított. Kiemelkedő oktatótevékenysége az egész magyar antropológia szempontjából jelentős. Az idősebb antropológusok akár mint egyetemi hallgatók, akár mint fiatal kollégák, kapcsolatban állottak Malán professzorral.

Több tudományos társaság tudhatta őt tagjai sorában, így a Természettudományi Társaság, a Magyar Biológiai Társaság, valamint a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat. A Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztályának alapító tagja, majd elnöke volt. Mint az MTA Antropológiai Témabizottságának tagja, értékes tevékenységet fejtett ki a tudományos kutatás irányításában.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Embertani Tanszékének falán immár három kiváló professzor bronztáblája hirdeti a magyar antropológia dicsőségét (és egyben a Kiss Sándor — Lesenyei Márta szobrászművész házaspár nagyszerű művészetét). Mindhárom professzor élete szorosan kötődött ehhez a tanszékhez, de ezen túl a magyar és az egyetemes antropológiához. Míg Török Aurél az antropológia alapvető módszereinek kidolgozásában, a kraniometriai eljárások egységesítésében alkotott maradandót és szerzett nagy elismerést hazájának, addig Bartucz Lajos érdeklődésével a magyarság antropológiája, a magyar ethnogenezis felé fordult. Mindkettőjük tevékenysége nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a magyar antropológia igazi nemzeti tudomány lett. Malán Mihály a két előd tevékenységét úgy folytatta, hogy azok ötvözésén túlmenően a világban megjelenő új kutatási irányokat itthon is megindította. Ezzel alapozta meg azokat a korszerű, az egész magyarországi népeiséget érintő kutatásokat — vonatkozzanak azok a történeti korok népeiségeire vagy a ma élő népeiség egészére —, amelyek a hazai antropológia/humánbiológia nemzetközi elismertségéhez vezettek. Örömmre szolgál, hogy e szakmai munkában — Malán Mihály professzorra, szeretve tisztelt mesteremre is emlékezve — tanszékünk meghatározó szerepet vállalhat.

*

Elhangzott 1994. december 12-én, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Embertani Tanmszékén, a Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztályának 295. szakülésén.

Jegyzetek

- 1 Az Embertani Intézet igazgatói tisztét ugyanis Török Aurél halála után általában a szomszéd intézetek igazgató professzorai töltötték be helyettesként, így Lenhossék Mihály, Tóth Zsigmond, aki antropológiát adott elő, a zoológus Méhély Lajos, a botanikus Paál Árpád, majd a zoológus Entz Géza, illetve Bartucz Lajos.
- 2 Malán professzor a Testnevelési Főiskolán "Testtan és testméréstan" címmel tartott előadásokat. Lásd még: *Testméréstan* című dolgozatát, amely "Az Első Magyar Sportorvosi Tanfolyam Előadásai" című kötetben jelent meg Budapesten, 1931-ben.
- 3 Zur Erblichkeit der Orientierungsfähigkeit im Raum. — *Z. Morph. Anthropol.*, 39; 1—24. 1940.
- 4 Nemeskéri, J.: *Anthrop. Közl.*, 12; 197—198. 1968.
- 5 Mivel sem a tudományok doktora fokozat odaítélésére, sem egyetemi tanári újbóli kinevezésére nem került sor, egykori tanítványai, Rajkai Tibor kezdeményezésére, különböző fórumokhoz, köztük az akkor ilyen ügyekben meghatározó jelentőségű Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének Tudományos és Köznevelési Osztályához intézett beadványunkban kértük Malán professzor ügyének felülvizsgálatát. Andics Erzsébet 1956. október 10-én kelt, D/K/14/801 számú levelében így értesítette Rajkai Tibort: "Megnyugtatóként közlöm azonban, hogy dr Malán professzor ügyével az Oktatási Minisztérium — a mi kérésünk alapján is — foglalkozik, és lehetőség van arra, hogy ügye kedvezően elintéződjék." Az érdemi válasz, illetve döntés ezután sem született, további beadványokkal fordultunk az akkori illetékesekhez. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Tudományos és Kulturális Osztálya nevében Szerényi Sándor 1958. július 21-i Tu/10/899 számú levelében a következőket írta: "Osztályunk egyik munkatársa megvizsgálta Dr. Malán Mihály egyetemi tanár kinevezése ügyében írt közös beadványukat. Malán professzorral személyesen is beszéltem." Ezután megemlíti a levél Malán professzornak az 1930-as években írott inkriminált cikkeit, majd így folytatja: "Ezzel szemben a felszabadulás utáni politikai magatartásában — beleértve az ellenforradalom időszakát is — tudományos tevékenységében nem találtunk kifogásolni valót, sőt feltétlenül pozitívnak ítéljük meg a szovjet tudomány eredményeinek propagálásában és a tudomány népszerűsítésében kifejtett munkáját. Eppen ezért az a véleményünk, hogy dr. Malán Mihály tudományos tevékenységét támogatnunk kell, és módot kell adni arra is, hogy a fiatal antropológusok számára tudását átadhassa. De tanszékvezetői kinevezését az adott körülmények között nem támogathatjuk."
- 6 The principal anthropometric data of village schoolchildren. — *Ann. Hist.-Nat. Mus. Nat. Hung.*, 53; 557—570. 1961.
- 7 The body development of village children in the Bán river area. — *Ann. Hist.-Nat. Mus. Nat. Hung.*, 54; 551—561. 1962.

- 8 A 11—14 éves fiúk és leányok testi fejlődése és testnevelésének biológiai alapjai. — *Testnevelés*, 7; 435—446. 1934.
- 9 Mindennapi iskolai testgyakorlás és testfejlődés. — *Testnevelés*, 9; 329—354. 1936.
- 10 Budapesti tanoncok testfejlődése. Adatok a szociális helyzetnek a test fejlődésére gyakorolt hatásáról. — *M. O. T. Vándorgyűlés*, 41; 203—208. 1934.
- 11 *Testneveléstudomány*, 1; 409. 1955. — Lásd még: Rajkai, T. A magyar sportantropológia feladatai. — *Testneveléstudomány*, 2; 409—412. 1956.
- 12 Az élő magyarság embertani kutatása. — kny. a *Magyar Népkutatás Kézikönyvből*, 36 oldal. 1947.
- 13 Erdélyi magyarok és románok az embertan tükrében. — *Történettudományi Intézet Évkönyve*, 599—667. 1944.
- 14 Die Csodrás-Vierlinge. — *Mitt. d. Sect. Anthrop. (DDR)*, 5; 19—22. 1962.
- 15 Die Handlinien und Muster der Ungarn. — *Verh. Dtsch. Ges. Rassenforsch.*, 10; 136—150. 1940.
- 16 Az apaság öröklésbiológiai bizonyítékai. — *Jog*, 2; 243—247. 1935.
- 17 Zahnkeim aus der zweiten Aurignacien-Schicht der Höhle von Istállóskő. — *Acta Arch. Hung.*, 5; 145—148. 1955.
- 18 Adatok a lengyeli őstelep neolith-kori lakóinak antropológiájához. — A Pázmány Péter Tudományegyetem Anthropologiai Intézetének kiadása, 24 oldal. 1929.
- 19 Anthropologische Untersuchung der Jazygen-Gräber in Kecskemét. — *Folia Arch.*, 1—2; 108—110. 1940.
- 20 Zur Anthropologie der langobardischen Gräberfelder in Várpalota. — *Ann. Hist.-Nat. Mus. Nat. Hung.*, N. S. 3; 257—275. 1952.
- 21 Az onódói avarok. — *Ann. Hist.-Nat. Mus. Nat. Hung.*, N. S. 7; 491—506. 1956.
- 22 Daten zur Anthropologie der Ungartums im X. Jahrhundert. — *Folia Arch.*, 3—4; 193—213. 1941.
- 23 L'anthropologie du cimetière de Bodrogszerdahely (Xe siècle). — *Crania Hung.*, 1; 61—74. 1956.
- 24 Sur le matériel anthropologique de la découverte de Nógrádkövesd. — *Crania Hung.*, 1; 25—32. 1956.

A szerző címe: Dr Eiben Ottó
 Author's Address: ELTE Embertani Tanszék
 Puskin u. 3.
 H-1088 Budapest
 Hungary

